

Нормативно-правові засади державної системи моніторингу довкілля

Із 1992 р. в Україні під егідою Національної академії наук та Мінприроди почалася розробка та впровадження єдиної державної системи екологічного моніторингу – СЕМ «Україна», юридичною основою якої став Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», ухвалений 1991 р. (ст. 22). 1993 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Положення про державний моніторинг навколишнього середовища». Згідно з цими документами державний моніторинг навколишнього середовища – це система спостережень, збирання та оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

«Положення про державний моніторинг навколишнього середовища» визначало два головні етапи створення цієї системи. На першому етапі (1992–1995 рр.) здійснювалась інвентаризація та оптимізація наявних відомчих мереж, уніфікація методик спостережень, створювались окремі ланки СЕМ (передусім у регіонах із найбільш напруженою екологічною ситуацією). Другий етап (1996–2000 рр.) передбачав створення локальних, регіональних і національних центрів збирання й оброблення інформації, розробку контрольно-вимірювальних приладів для спостереження за станом навколишнього середовища і, зрештою, впровадження системи в повному обсязі на всій території України. Складовими частинами СЕМ «Україна» є регіональні системи екологічного моніторингу (СЕМ «Полісся», СЕМ «Донбас» та ін.), які у свою чергу спираються на мережу локальних та об'єктових систем, створюваних на обласному, районному, господарському рівнях та в разі аварійних ситуацій [3, 25, 26, 36].

Правове регулювання у сфері моніторингу навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до:

- положень Конституції України;

- законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про основи національної безпеки України».
- постанов Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» та від 20.02.2003 № 565-IV «Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні»;
- постанов Кабінету Міністрів України «Положення про державну систему моніторингу довкілля» від 30.03.1998 № 391, «Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру» від 03.08.1998 № 1198, «Про комплексні заходи, спрямовані на ефективну реалізацію державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, запобігання та оперативного реагування на них на період до 2005 року» від 07.02.2001 № 122;
- Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки»;
- рішень V Всеєвропейської конференції міністрів навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (Київ, травень 2003 р.) та інших законодавчих і нормативно-правових актів у сфері моніторингу навколишнього природного середовища.

Ураховуючи тенденцію зовнішньої політики України щодо перспектив входження до Європейського Союзу, головним напрямом подальшого розвитку в законодавчо-правовому забезпеченні ДСМД має бути послідовна гармонізація відповідних елементів природоохоронного законодавства із законодавством ЄС з урахуванням стратегічних завдань переходу до

збалансованого соціально-економічного й екологічного сталого розвитку держави.

Удосконалюючи ДСМД, необхідно прагнути гармонізації з показниками екологічного моніторингу європейської спільноти. Такий підхід зможе забезпечити розробку стандартизованих показників в Україні та майбутню інтеграцію ДСМД до загальноєвропейської системи моніторингу навколишнього середовища. Для цього необхідна модернізація апаратури й обладнання мереж спостережень ДСМД із використанням сучасних автоматичних та автоматизованих комплексів і систем, сучасної апаратури, яку можна широко й ефективно застосовувати як у стаціонарних, так і в польових умовах.

У 2003–2004 рр. було розроблено концептуальні засади ДСМД з урахуванням основних завдань державної політики України в галузі моніторингу, охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та екологічної безпеки [36, 37, 42]. Ця концепція є документом, у якому:

- визначаються основні поняття ДСМД як складної організаційно-технічної інформаційної системи, нормативно-правові засади її створення, функціонування, розвитку, галузі застосування отримуваної інформації;
- встановлюються основні принципи структурно-функціональної організації ДСМД, особливості взаємодії з іншими системами (державними, недержавними, міждержавними та інших держав), у яких є функції аналогічного призначення;
- визначаються принципи формування, мета та основні завдання Державної програми моніторингу навколишнього природного середовища.

Концепція спрямована на формування основ загальної стратегії моніторингу, які мають довготерміновий характер і дають змогу:

- 1) створити єдину державну мережу комплексних спостережень за станом

- навколишнього природного середовища та факторів впливу на нього на основі оптимізації та інтеграції наявних мереж;
- 2) удосконалити приладно-технічну базу мереж спостережень, технічну базу і програмне забезпечення інформаційного обміну та уніфікувати нормативно-методичну базу спостережень;
 - 3) задовольнити внутрішні національні потреби в інформації про стан навколишнього природного середовища для забезпечення дотримання вимог екологічної безпеки, збереження природного середовища та раціонального природокористування;
 - 4) забезпечити визначення екологічних індикаторів стану соціально-економічних проблем та індикаторів виявлення тенденцій у змінах стану навколишнього природного середовища;
 - 5) забезпечити інформаційну підтримку щодо виконання міжнародних зобов'язань України в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Основні положення державної програми моніторингу довкілля

Державна система моніторингу довкілля в Україні ґрунтується на виконанні розподілених функцій її суб'єктами і складається з підпорядкованих їм підсистем (дод. 2). Кожна підсистема на рівні окремих суб'єктів системи моніторингу має свою структурно-організаційну, науково-методичну й технічну бази. Оскільки відомчі мережі та програми моніторингу були слабко узгоджені між собою, іноді існувало дублювання спостережень, а за окремими напрямками обсягу спостережень було недостатньо для прийняття адекватних рішень. Виникла потреба створити скоординовану програму моніторингу довкілля в Україні та єдину мережу, оптимізовану просторово та за програмами спостережень. Ця мережа спостережень має враховувати рекомендації Європейської екологічної комісії ООН (ЄЕК) щодо створення Європейської мережі спостережень та інформації про стан навколишнього природного середовища, у тому числі мереж EUROWATERNET, EUROSOMNET, ICP FORESTS та ін.

Державна програма моніторингу довкілля в Україні була прийнята 2005 р. і сформована згідно з довготерміновими пріоритетами економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку України з урахуванням світових досягнень науки й тенденцій у сфері охорони навколишнього природного середовища та природокористування.

Державну програму розроблено відповідно до «Положення про порядок розробки екологічних програм», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1993 р. № 1091, «Методичних рекомендацій із підготовки регіональних та загальнодержавної програм моніторингу довкілля», затверджених наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 24.12.2001 № 487, та «Тимчасових методичних рекомендацій щодо розроблення державних цільових програм», затверджених наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 08.05.2003 № 114 та Постановою Верховної Ради України від 20.02.2003 № 565-IV «Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні» та згідно із Законом України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 № 1621-IV і концепцією, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.12.2004 № 992-р.

Програма спрямована на поліпшення стану навколишнього природного середовища, підтримання екологічної рівноваги на території України, забезпечення конституційного права людини на безпечне довкілля шляхом підвищення ефективності функціонування системи моніторингу.

Мета Програми – «розроблення та впровадження плану дій, спрямованих на удосконалення державної системи моніторингу довкілля, підвищення рівня виконання її основних функцій, що спрямовані на забезпечення потреб органів державного управління, місцевого самоврядування та громадськості в оперативній і достовірній інформації про стан навколишнього природного середовища України».

Державна програма визначає пріоритетні завдання та заходи, спрямовані на реалізацію цілей моніторингу із залученням засобів і систем в масштабах країни. У Державній програмі враховуються вимоги міжнародних та міждержавних зобов'язань України у сфері моніторингу навколишнього природного середовища, а також положень стосовно моніторингу довкілля державних, національних та спеціальних програм, що набули чинності згідно з постановами Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. До виконання Державної програми залучені всі суб'єкти ДСМД, а також можуть бути залучені наукові установи, суб'єкти – природокористувачі та громадські організації. Державною програмою охоплюються пріоритетні завдання й заходи, які планується реалізувати в найближчі п'ять років.

Державна програма формується в межах прогнозованих надходжень коштів із державного бюджету і виконується в межах цільових коштів, виділених на її реалізацію, а також інших джерел надходжень, які можуть бути залучені на її виконання.

Основні завдання Державної програми такі:

- створення та забезпечення функціонування інфраструктури ДСМД на основі інтеграції відомчих мереж у єдину систему;
- розвиток та вдосконалення елементів чинної інфраструктури ДСМД;
- удосконалення нормативно-правової та методичної бази функціонування ДСМД;
- створення та ведення баз інформаційних ресурсів ДСМД;
- удосконалення приладно-технічного оснащення та метрологічного забезпечення мережі спостережень ДСМД;
- створення механізмів оцінки та прогнозування стану довкілля, підготовки інформації для прийняття управлінських рішень;
- забезпечення кваліфікаційного рівня діяльності в ДСМД;
- забезпечення наукової підтримки функціонування та вдосконалення ДСМД;
- забезпечення міжнародного співробітництва України у сфері

моніторингу довкілля.

Виконання Програми розраховано на один етап із 2006-го по 2010 рр.